

Egy szürke eminenciás a hatalom kapujában: Grósz Károly borsodi és budapesti első titkárságának éveit*

MEDGYESI KONSTANTIN

Abstract. Grey Eminence at the Brink of Power: Károly Grósz' Years as First Secretariat in Borsod County and Budapest. If Károly Grósz had not been the last general secretary of the Hungarian Socialist Workers' Party (Magyar Szocialista Munkáspárt – MSZMP), he could be considered the archetypal grey eminence of the Kádár era. The politician had served the system as a party functionary for 25 years. He was deputy chairman and department leader of the Agitation and Propaganda Department of MSZMP, Hungary's sole ruling party. Although he was considered a good presenter and he himself took delight in taking on public appearances, many still view Grósz as just a bland bureaucrat of the Kádár system. This study aims to highlight the period when Grósz was already on the verge of power. As party leader in Borsod County, and also as first secretary of Budapest, more and more people saw him as a future leader.

Keywords: Kádár era, the Eighties, grey eminence, political elite, bureaucracy, life story

Grósz Károly 17 hónapig volt Magyarország miniszterelnöke (1987. június 25-től 1988. november 24-ig), és közel 17 hónapon át töltötte be az állampárt, a Magyar Szocialista Munkáspárt főtitkári pozícióját (1988. május 22-től 1989. október 7-ig). Kétszer 17 hónap a hatalom csúcsein – e két 17 hónapos időintervallumnak van egy féléves közös metszete, amikor minden formális hatalom Grósz kezében összpontosult. A miniszterelnök-főtitkár nem tudott élni e rendkívüli hatalmi lehetőséggel; politikusként megmérettetett, és gyengének találtatott. A bekövetkezett rendszerváltó folyamat elsöpörte, a magyar közvélemény pedig alig emlékezik már rá. Nekünk, történészeknek még van dolgunk vele, elemeznünk kell, hogy miként tevékenykedett a legfelsőbb politikai körökben, de azt is meg kell vizsgálnunk, hogy

* A szerző Grósz Károly életrajzán dolgozik, a tanulmány e munka részeként készült. A majdani biográfiában Grósz Károly 1979 és 1987 közötti tevékenységéről önálló fejezet szerepel.

miként kerülhetett a hatalom csúcsaira. E tanulmány a Grósz Károly kormányfői kinevezése előtti nyolc esztendő történéseit veszi sorra.

Ha Grósz Károly végül nem lett volna az MSZMP utolsó főtitkára, akkor akár a kádári szürke eminenciás ideáltípusa is lehetne. Agitpropos apparatcsikként 25 évig szolgálta a rendszert. Volt az állampárt agitációs és propagandaosztályának helyettes vezetője és osztályvezetője is. Noha jó előadó hírében állt, és szívesen is vállalt beosztott pártmunkásént kisebb-nagyobb közszerepléseket, szerepfelfogása korlátozott, nem terjeszkedik túl a Kádár-korszak színtelen bürokratái számára megszabott kereteken. Kádár Jánoshoz és a szocialista struktúrákhoz hűséges, dolgos pártfunkcionárius. 1974-től öt esztendőn keresztül a hírhedt agitprop osztály vezetője – némi leegyszerűsítéssel Kádár propagandafőnöke; az első titkár szűk körű kommunikációs stábjának befolyásos tagja. A szélesebb nyilvánosság ekkor még nem ismeri. Szürke eminenciásként szolgálja a pártot, osztályvezetőként azonban annyiban eltér az átlagtól, hogy a színpalak mögött felvállalja saját szakterületét érintő ügyekben ütközéseket az MSZMP vezetésével, így személyesen Kádár Jánossal is. Mindez közrejátszhatott abban, hogy 1979 végén menesztették az agitprop osztály éléről, s vidéki pártmunkára küldték. Ekkor minden bennfentes azt gondolhatta, hogy Grósz egy bukott ember. Ebben az időszakban valószínűleg még senki nem gondolt arra, hogy az új borsodi pártvezetőből egykoron Kádár utóda lesz.

A Politikai Bizottság 1979. november 13-ai ülésén nevezte ki hivatalosan Grósz Károlyt a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei pártbizottság első titkárává.¹ Formálisan erre a megyei pártbizottság csak november 21-én ütötte rá a pecsétet – az ülésen az országos pártvezetést Korom Mihály, az MSZMP KB-titkára képviselte.² Az állampárt Központi Bizottsága csak december 6-án, vagyis utólag hagyta jóvá Grósz új borsodi pozícióját.³

A novemberi megyei pártbizottsági ülésen Korom Mihály „tapasztalt pártmunkásként” jellemezte Grósz Károlyt. A KB-titkár többek között azzal indokolta Grósz javasolt kinevezését, hogy képes „kontaktusokat” teremteni: „olyan elvtárs, aki fogékony az újra.”⁴ Grósz helyi beágyazottságát illusztrálja egy apró kiszólás. Deme László, a megyei pártbizottság titkára jelezte, hogy évtizedes politikai ismeretség van közöttük, így megértést kért a plénumtól, de számára az új első titkár továbbra is egyszerűen csak Grósz Karcsi. Deme arról is beszélt, hogy Grósz „politikai bátorság és politikai érettség” jellemzi. Grósz Károly a formális megválasztása utáni első beszédében kifejezte, hogy

¹ Az MSZMP Politikai Bizottsága 1979. november 13-i ülésének jegyzőkönyve. MNL OL M-KS 288-5/785. ő. e.

² Az MSZMP Titkársága 1979. november 19-i ülésének jegyzőkönyve. MNL OL M-KS 288-7/593. ő. e.

³ Az MSZMP Központi Bizottsága 1979. december 6-i ülésének jegyzőkönyve. MNL OL M-KS 288-4/167. ő. e.

⁴ Jegyzőkönyv az MSZMP Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Pártbizottságának 1979. november 21. üléséről. MNL BAZVL XXXV.1. 265. d. 1-2. ő. e.

új borsodi beosztásában is a „párt ügyét” kívánja szolgálni, de a rá jellemző kendőzetlen fogalmazással azt is világossá tette: annak ellenére, hogy „örömmel” kezd bele új munkájába, ezzel az új pozícióval „emberi és egyéni gondjai” szaporodtak.⁵

„Grósz bejárt minden szintet a pártban, tehát volt fent is és lent is, és valamennyit nyavalygás nélkül átvészelte”⁶ – jellemzi Grósz pártfunkcionáriusi habitusát röviden Thürmer Gyula, aki ekkoriban még csak távolról szemlélte a borsodi első titkár politikai szárnybontogatását. Tény, Grósz nem akart Miskolcra (vissza)kerülni⁷, de miután a döntés megszületett, már „nyavalygás nélkül” próbálta felmérni az új posztjából fakadó lehetőségeket és kényszereket.

1990-ben, a rendszerváltozás „legforróbb” időszakában jelent meg a *Szánkéi Simbun* című japán lapban egy Grósz-interjú, amelyben az egykori pártfőtitkár arról beszélt, hogy „a legelső reformerek közé tartozónak vallja magát, aki már 1978–79-ben összeütközésbe került az akkori pártvezetéssel, ezért nem is kaphatott fontos posztot”.⁸ A szöveg egyértelműen arra utal, hogy 1979-ben hiába került az ország második legnagyobb megyéjének az élére, az számára nem volt kellőképpen „fontos” pozíció.

Vitézy László 1992-ben megkérdezte Grósz Károlytól, hogy bukásként értékelhető-e a „miskolci száműzetés”. A válaszban Grósz a száműzetés kifejezést sem kívánta különösebben árnyalni, hanem csak ennyit mondott: „Hát igen, van, aki annak minősíti, bukásnak.”⁹

Kanyó András, az egykori hírszerző, újságíró és lapszerkesztő visszaemlékezésében úgy látja, Grószt 1979-ben valóban „száműzték a hatalom központjából”.¹⁰ Kanyó szerint azonban ez a „száműzetés” jót tett, „előnyére vált”: „Kicsiben láthatta az országot, tisztább képet nyerhetett a valóságról, mint a Jászai Mari téri ködös magasságból.”¹¹

A borsodi első titkár

Furmann Imre – aki 1979-től 1986-ig a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Főügyészség ifjúságvédelmi csoportjának ügyésze volt, majd a rendszerváltozás után az MDF országgyűlési képviselője – egyedi módon elevenítette fel, hogy milyen volt a közvélekedés Grósz Miskolcra érkezésekor: „Kifejezetten reformerként jött a megyébe, a helyi kiskirályok hatalmának letörésére küldte le a párt [...]. Amikor Grósz lekerült hozzánk,

⁵ Jegyzőkönyv az MSZMP Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Párbizottságának 1979. november 21. üléséről. MNL BAZVL XXXV.1. 265. d. 1-2. ő. e.

⁶ Franka 2004: 340.

⁷ Grósz Károly 1954 és 1959 között a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei pártbizottság munkatársa volt.

⁸ Grósz: Kész vagyok visszatérni a politikai életbe (1990). *Népszabadság*, 1990. február 2. 3.

⁹ Vitézy László életútinterjúja Grósz Károlyal 1992: 40.

¹⁰ Kanyó 2016: 403.

¹¹ Kanyó 2016: 403.

akkor ő nagyon nyitott embernek számított a pártban. Aztán a rendszerváltás közeledtével megzavarodott”¹² – nyilatkozta 2003-ban Furmann.

A borsodi származású Grósz közel két évtized után tért vissza Miskolcra, ahonnan 1984-ig irányította a megyét. Egy helyi városi legenda szerint egyszer azzal fenyegetőzött, ha a munkások valamikor az utcára merészelnének vonulni, akkor a tüntetők számítsanak rá, hogy szembetalálkoznak „a munkásörökkel, rendőrökkel, esetleg a katonákkal is”.¹³

A Grósz-életutat vizsgálva sehol sem bukkanunk annyi mítoszra, legendás elemre, mint a nyolcvanas évek elejének a miskolci korszakában. A borsodi származás, a helyi beágyazottság, az egyre komolyabb tapasztalat, aminek a birtokában van, és az önértéket ütött seb (az országos magasságokból mégis vidékre huppan vissza) együttesen okozhatta, hogy hihetetlennek tűnő történetek sora bontakozott ki itteni működéséről.

„Azt beszéltek róla pesti újságíróberkekben, hogy borsodi Mátyás királynak is hívták, merthogy gyalogosan, teljesen hétköznapi kisemberként – viszonylag alacsony is volt egyébként – elment helyekre, és nem mondta meg, hogy kicsoda, és úgy próbált érdeklődni a problémák iránt”¹⁴ – említ egy Grósz személyét érintő miskolci „legendát” Franka Tibor, aki az 1990-es években több interjú is készített a már nyugdíjas főtitkárral.

„Grósz Károly Miskolcon, Tapolcán kapott egy szolgálati lakást, és eleinte a városi autóbusszal járt be a megyei pártbizottságra. Megtartotta volna a jó szokását, de híre ment, hogy a megállóban vagy a buszon szóba lehet vele elegyedni. Végül, amikor már egyszerre tízen is várták a buszmegállóban és megelégette az ilyen rendkívüli fogadóórákat, kénytelen volt autóba ülni”¹⁵ – ezt a legendás elemet már Szántó István miskolci újságíró elevenítette fel.

A népnyelv megőrizte ezeket a mitikus ködbe vesző történeteket. Ami tény, Grósz valóban – főleg Miskolcra visszakerülése elején – gyakran buszozott, akkor hallhatta is, amint kérdezik az emberek, hogy „te, ez az?”¹⁶ Többnyire azonban, ha csak lehetett, egy átlagos Zsigulit hajtott saját maga, sofőr nélkül. Ennek is van viszont „Mátyás királyos” karakterisztikája: borsodi első titkárként nem a neki protokoll alapján egyébként kijáró Mercedesszel utazott, mert akkor túl könnyen felismerték volna, és ha éppen inkognitóban szándékozott valahol a megyében szétnézni, akkor egyből tudták volna az állampolgárok, hogy itt van a főnök.

Amikor Grósz Károly húsz esztendőnyi budapesti lét után, 1979-ben megérkezett Miskolcra, a megyei pártbizottságon csak három olyan munkatársat talált, akik

¹² Révész 2003.

¹³ Szendrei 1990.

¹⁴ Franka Tibor-interjú, 2020.

¹⁵ Szántó 2020.

¹⁶ Öt év a harmincötből. A Kossuth Rádió interjúja Grósz Károllyal, 1980. március 12. Hangfelvétel.

egykoron a kollégái voltak. Az első összmunkatársi értekezleten azt mondta a munkatársaknak: „Egyetlen kérésem van; rólam semmit ne higgyenek el, amit mondanak, se jót, se rosszat! Gyűjtsenek személyes tapasztalatokat!”¹⁷

Az első időszakban nehezen viselte a vidéki élet jellegzetességeit – így beszélt erről egy korabeli hangfelvételen: „Pesten kiléptem a pártközpont kapuján, s énnekem, ha kedvem volt, elmentem egy nagyfröccsöt inni, és még senki nem mondta, hogy részeges vagyok. Mert engem tényleg nem látott senki négykézláb mászkálni. Ha jólesett, bementem egy borkóstolóhoz, megittam valamit. Ha én el akartam menni valahova a feleséggel, villamossal meg busszal, akkor nem néztek így rám, így mint itt. Szóval ez a vidéki életforma. Ezt nekem elég nehéz elviselni.”¹⁸

László Ágnes újságíró – aki a hetvenes évekből ismerte Grósz, s a későbbiekben több fontos interjút készített a politikussal – említi, hogy a szenvedélyes vadász hírében álló Grósz Miskolcra kerülése után egy ideig helyben alig-alig vadászott. Részben másik hobbit választott, horgászni kezdett: „Rájött, hogy a vadászás veszélyes dolog a politikusok körében. A vadászbarátságok olyan kiváltságnak számítottak, amelyekkel sok minden megszerezhető, illetve eltussolható volt. Aztán, amikor megyei titkár lett Borsod-Abaúj-Zemplén megyében, visszafogottabb lett a vadászattal, és megtanult horgászni. Ennek a híre hamar elterjedt a városban, a megyében és az elvtársak mindenhol kiürítették a horgászfelszerelési boltokat. Ilyen volt a világ akkoriban. Szerintem Grósz tisztességes politikus volt és pontosan az unokájától tudjuk, hogy szinte semmilyen vagyont nem gyűjtött össze”¹⁹ – mondja László Ágnes, aki 2009-ben hosszú interjút készített Grósz nem közszereplő unokájával, Tamással. Abból az interjúból tudhatjuk meg a következő jelképes történetet: „Az egyik legemlékezetesebb gyerekkori emlékem, amikor először vitt el magával vadászni. Hatéves voltam, amikor fácánvadászatra mentünk. Emlékszem, óriási hó volt, nekem derékig ért, fogta a kezem, és vonszolt maga után a buckákon át. Én pedig rendkívül biztonságban éreztem magam vele. A jelenet ma is filmszerűen pereg le előttem. Sokat mesélt az erdőről, az állatokról, és biztos, hogy akkoriban »fertőződtem meg« az erdőjárás, a vadászat élményével, és követtem felnőtként is ezt az utat.”²⁰ Amikor Tamás nagypapája borsodi első titkár volt, akkor hétvégeente Budapestről mentek hozzájuk az unokák a szüleikkel együtt. Az ilyen családi eseményekkor Grósz Károly rendszeresen maga főzött, segédkezett az étel feltalálásában. Hogy a nagypapja ismert ember, egy családi temetőlátogatáskor tapasztalta meg Grósz Tamás; feltűnt neki, hogy az emberek megnézik őket.²¹ Grósz Károly Miskolcon a nyolcvanas évek elején már közismert embernek számított. Ez az állapot vált a későbbi években országos jelenséggé.

¹⁷ Öt év a harmincötéből. A Kossuth Rádió interjúja Grósz Károllyal, 1980. március 12. Hangfelvétel.

¹⁸ Hangfelvétel, 1980. szeptember 21.

¹⁹ László Ágnes-interjú, 2020.

²⁰ László 2009: 304.

²¹ Grósz Tamás-interjú, 2020.

„Nagypapám puritán beállítottságú volt. Nem szerette magánéletében a feltűnést, a fényűzést, szabadidejét legszívesebben családi körben, szűk baráti körben valahol a természetben töltötte. Puritán jelleme mellett közvetlen, szókimondó ember volt. Ezt sokan tisztelték benne. Vagyonokat nem halmozott fel. Halálakor örököseire a gödöllői házában kívül minimális érték maradt hátra. Fontos volt számára a család, fiai, unokái. Ugyan munkája miatt sokat volt családjától távol, unokái számára klasszikus nagypapa volt. A nehéz időkben is erőt adott neki a család. Nekem arról nincs konkrét emlékem, információm, hogy a vadászatot tudatosan helyettesítette a horgászattal. Igaz, hogy egy időben sokat horgászott, de az igazi szenvedély mindig is a vadászat volt. A vadászat gyökerei nem politikai indíttatásúak. Fiatal kora óta szerette, járta a természetet, családjával, kisgyermekével gyakran kirándultak, táboroztak, vadásztak a Bükkben. Ez a szenvedélye politikai pályafutását is végig kísérte. Jobban szeretett egyedül vagy szűk baráti társaságban vadászni. A protokolláris vadászati összejöveteleket nem annyira kedvelte, ha lehetett, ezeket kerülte”²² – elevenítette fel emlékeit Grósz Tamás.

Grósz Károly az erdő iránti szenvedélyét az erdész nagyapjától örökölte. Tőle tanult meg például gombászni. A Szász Imre újságírónak adott, 1980-as interjújában a megyei első titkár Grósz arról beszélt, hogy vadászni is azért szeret, mert akkor kint lehet az erdőben: „Még ma is előfordul eső után, hogy kimegyek hajnalban, nekítámasztom a puskát egy fának, és vadászat helyett gombát szedek.”²³

„A pártbizottsági liftben láttam először. Grósz egy laza férfi volt. Viccelődött, kérdezősködött, érdeklődött, nyitott volt. Nekem az volt a benyomásom, hogy az életének minden percében vesz föl információkat a környezetéből és próbál kommunikálni; számára minden apróság fontos, ebből áll benne össze a kép”²⁴ – emlékszik vissza Szűcs Erika, a későbbi szociális és munkügyi miniszter, aki a nyolcvanas években a miskolci pártbizottság munkatársa volt. Szűcs Erika fontosnak tartotta azt is kiemelni, hogy Grósz egészen másképpen viselkedett a pártházi kollégákkal is, mint az elődei; más, nyitottabb vezetői stílust honosított meg Borsodban.

Grósz Károly első titkársága változást hozott a helyi politizálás stílusában is. Igyekezett csökkenteni a pártbizottsági munka fölösleges túladminisztráltságát. „Nem kell minden részletkérdést rögzíteni, szabályozni. Vannak olyan dolgok, amelyek szerves részévé váltak a politikai tevékenységnek, ezeket nem kell határozatba foglalni”²⁵ – fogalmazott például a megyei pártbizottság 1981. május 7-i ülésén. Az alábbi (szintén 1981-ben elhangzott) gondolatok pedig egy kifejezetten nagyvonalú politikai szereplő megnyilvánulásának tekinthetők: „A politika sodrában, az érvek és ellenérvek

²² Grósz Tamás személyes közlése; 2022. február 8.

²³ Szász 1984: 270.

²⁴ Szűcs Erika-interjú, 2020.

²⁵ Jegyzőkönyv az MSZMP Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Pártbizottságának 1981. május 7- üléséről. MNL BAZVL XXXV.1. 293. d. 4. ő. e. (15.).

összeütközésében megfogalmazódnak olyan mondatok, amelyek később nem bírják ki a kritikát. Nem kell ettől félni. Enélkül nem lehet politizálni.”²⁶

Siska András, aki személyi titkárként dolgozott a Borsod megyei első titkár mellett, arról beszélt, hogy Grósz „jó főnök volt”, de tudott határozott is lenni; a megyei pártapparátust egyértelműen kézben tartotta. Igényelte, hogy a döntések előtt minél több információ a rendelkezésére álljon. A munkatársaktól kapott szóbeli tájékoztatók alatt rendszeresen jegyzetelt, a nyilvános rendezvényekre már az esemény előtt egy hónappal elkezdtek felkészülni. „Nem volt olyan érzésem Grósz megyei első titkársága során, hogy egy olyan ember mellett dolgozom, aki országos karrier előtt áll. Közvetlen munkatársaként soha nem tapasztaltam, hogy úgymond a politikai előrejutása érdekében tett volna bármit. Egyszerűen csak tette a dolgát”²⁷ – mondja Siska András.

A miskolci Grósz-legendárium része volt az is, hogy ha úgy hozta az élet, akkor a pártbizottsági első titkár személyesen ment ki egy-egy építészeti hatósági ügyben – amennyiben úgy érezte, a tanács bürokratái packáznak az emberekkel – mérőeszközzel a kezében, és mérte le az ingatlan adatait: „Beültem a kocsiába, elmentem, és vittem egy colostokot. Oszt lemértem. Mert ez egy halál egyszerű dolog, ez most vagy 17 méter, vagy 32 méter. Ennyit már én is meg tudok csinálni. Utána felhívtam a tanácselnököt, hogy legyen szíves, vegyen ő is egy colostokot, és menjen ki és mérje le! Várom a tájékoztatást, de már tudom, mert hát az első percben tudtam, hogy a panaszosnak igaza van”²⁸ – hallható Grósz Károly egy 1980-as hangfelvételen, amint erről a jelenségről beszél.

Amikor Grósz Károly az 1980-as évtizedben megkezdte munkáját a borsodi megyeszékhelyen mint első titkár, a mindennapi élet sokkal szélesebb területeivel lett kénytelen szembesülni. Ez a hétköznapi valósággal való találkozás abba az irányba lökte Grószot, hogy egyre kritikusabban gondolkodjon a társadalmi problémákról. Ebből is fakadt, hogy közéleti érdeklődése a gazdasági kérdések felé fordult. Grósz ösztönösen és hétköznapi tapasztalatai alapján is érezte, hogy a gazdaság megújítása érdekében sok változtatásra lenne szükség. Tudta, hogy a reformok viszont társadalmi konfliktusokat okoznak: „Vitathatatlan, hogy a társadalmi korszellem konzervativizmusa és a valóságos társadalmi igény között komoly konfliktus van.”²⁹ Borsodi első titkárként egyre kendőzetlenebbül fogalmazott meg társadalomkritikát: „Valahol a kisszerűség, az irigység, a bátortalanság, a kényelem is újratermelődik.”³⁰ Nyilatkozataiból nyilvánvalóan kitétszik a gazdasági változás iránti igény. A borsodi első titkár kimondta, hogy Miskolcon és a régióban a lakosság közhangulata romlik, növekszik a feszültség,

²⁶ Jegyzőkönyv az MSZMP Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Pártbizottságának 1981. május 7-i üléséről. MNL BAZVL XXXV.1. 293. d. 4. ő. e. (15.).

²⁷ Siska András-interjú, 2023.

²⁸ Hangfelvétel, 1980. szeptember 21.

²⁹ László 1980.

³⁰ László 1980.

és egyre több az ellentmondás. Arról is beszélt – némiképpen becsomagolva ugyan –, hogy az aktuális gazdaságpolitikát az emberek „nem jelentéktelen része” nem fogadja el. A nyolcvanas években Grósz közvetlenül a politikai hatalmat érintő kérdésekkel nyilvános megszólalásaiban érdemben alig foglalkozott. A gazdasági problémák sora a gondolkodását majdhogynem teljesen lekötötte, találunk azonban egy enyhe állásfoglalást a politikai reformok mellett is: „Még nyitottabb politizálásra, a társadalmi kontroll erősítésére kell törekednünk. A véleménynyilvánítás, a vita, a nézetkülönbségek egyeztetése és az aktivitás útján juthatunk el újra és újra ahhoz a társadalmi-nemzeti egyetértéshez, ami azonban nem egyszínűség, nem minden áron való homogenitás.”³¹

Grósz Károly borsodi időszakát tekintve a különböző visszaemlékezők, megszólalók szájából a száműzetés fogalma gyakran elhangzik. Borsodi első titkári munkáját 1979 decemberében kezdte meg, s az MSZMP XII. kongresszusa, amely 1980. március 24. és 27. között ülésezett, a 127 fős Központi Bizottság tagjának választotta. Ami nem sikerült neki az előző kongresszus idején, 1975-ben, az 1980-ban megtörtént, Grósz KB-tag lett. Mindez pedig nem arra utal, hogy Grósz Károly perifériára sodródott volna.

Szintén nem a politikai száműzetés, a hatalomtechnikai partvonal tipikus jellemzője, hogy a megrovásban lévő helyi politikust demonstratív látogatással erősíti meg az ország első embere. Kádár János 1981. június 30. és július 2. közötti borsodi látogatása inkább volt jelképes kiállítás Grósz Károly mellett, mintsem annak illusztrálása, hogy a megyei első titkár száműzetésben lenne.

A miskolci Kádár-vizit több szempontból is említést érdemel: Grósz szempontjából lényeges elem, hogy 1981 nyarára a borsodi első titkár „belakta” új pozícióját; mindenki számára nyilvánvaló lehetett, hogy a budapesti pártközpontból „leküldött” egykori agit-propos képes kézben tartani megyéjét. A 79-es leváltása, a miskolci találkozása a valóságos hétköznapi problémákkal valamelyest szelídítették Grósz közéleti habitusát. Kádár 1981-ben már nem a hetvenes évek „hözöngő” Grósz Károlyát látogatta meg, hanem egy politikai értelemben érettebb, taktikusabb, kompromisszumkészebb, megalkuvóbb (?), mindenestre a ralításokkal hatalomtechnikai értelemben jobban számoló ígéretes politikust. Grósz 1981-re már nem a korábbi pártközponti osztályvezető, hanem egy olyan közéleti szereplő, akivel az országos politikai folyamatok kapcsán is számolni kell. Kádár János 1981. június 30-án úgy indult el Budapestről, hogy kifejezetten kíváncsi volt az „új” Grósz Károlyra, érdekelték a Borsodban az utóbbi időszakban történetek.

Amikor 1979 őszén a Fehér Házban, Kádár dolgozószobájában elhangzott Grósz számára az elbocsátó üzenet, akkor ahogy a leváltott osztályvezető távozóban volt, Kádár kikísérte, „barátságosan” hátba vágta, és azt mondta: „na, majd elmegyek meglátogatni.”³²

³¹ Számvetés félidejében (Borsod megyei pártvezetők a kongresszus óta végzett munkáról) (1983). *Társadalmi Szemle*, 38(2), 18–28.

³² Róna Péter életútinterjúja Grósz Károlyal, 1995; videófelvétel. V. kazetta.

Utána azonban közel másfél évig semmilyen kapcsolat nem volt közöttük. Minderre így emlékszik Grósz: „A fura csak az volt, hogy ettől kezdve Kádár nagyon hosszú ideig nem szólt hozzám egy szót sem. Úgy alakította – mert ehhez is nagyon értett –, hogy ne is kerüljünk olyan helyzetbe, hogy akár csak a köszönésig eljussunk.”³³

A fordulatot egy központi bizottsági ülés hozhatta meg. Grósz Károly felszólalt a KB 1981. március 26-i ülésén, az aktuális belpolitikai kérdések napirendi pontnál kért szót. A beszédet hallgatva Kádár személyesen győződhetett meg arról, hogy Grósz személyisége változott, az első titkár nézőpontjából egyértelműen érettebbé vált. A felszólalásban a miskolci pártvezető nem országos politikusként próbált feltűnni, szűkebb pátriájáról, a borsodi régióknak a társadalmi tapasztalatairól beszél – akár úgy is fogalmazhatunk, nem akart ő a nagyfiúk dolgába beleszólni, csak összeszedetten vázolta, miként néz ki éppen az élet Észak-Magyarországon.

Tájékoztatót adott arról a jelenségről, hogy a diósgyőri acélművekben (Lenin Kohászati Művek) 5200 embert csoportosítottak át, s vált ezáltal hatékonyabbá a gazdálkodás; e miatt a változtatás miatt azonban csak hét munkás lépett ki. Hangsúlyozta, hogy egy ilyen feladat végrehajtása sok-sok egyeztetéssel jár együtt: „óriási politikai munka van mögötte.”³⁴ A gyárkapukon belüli munkanélküliség problémájáról beszél, de a fogalmat érthetően nem használja; azt az összefüggést is megemlíti, hogy a megyében a munkavállalók közel 10%-át utcára tehetnék, mert abban a formában nincs rájuk szükség. Ez harmincezer embert érintene, de nyilvánvalóan ez a megoldás fel sem merülhet, mert „borzasztó nagy bajt okoznánk a politikának”.³⁵ A Borsod megyei tapasztalatok alapján arra tesz javaslatot, hogy az üzemeknek egyre inkább át kell állniuk a hiánycikkek gyártására. Ilyen téren a helyi gazdasági vezetők körében – akik korábban az effajta termékváltások ötletét még „sértésnek” tekintették – egyre nagyobb nyíltságot tapasztal. Nem hallgatta el a borsodi lakásproblémákat sem: komoly gondként beszél arról, hogy 24 ezer igénylő jut 7000 szabad lakásra. Kiáll azon gondolat mellett, hogy aki többet dolgozik, többet keressen, de ezzel párhuzamosan fontosnak tartja megjegyezni, hogy az alacsony jövedelműek terheit nem szabad tovább növelni.

Kádár fülének azonban minden bizonnyal azok a grószói gondolatok lehettek a legkedvesebbek, amikor a miskolci politikus a lengyel válságra célozva – ne feledjük, 1981-ben járunk, néhány hónappal később Lengyelországban bevezetik a szükségállapotot – kijelenti, hogy „a közvéleményt formáló és meghatározó emberek előtt felértékelődött belpolitikai helyzetünk nyugodtsága, kiegyensúlyozottsága. Azt tapasztaljuk, hogy a korábbiaknál jobban elismerik a megtett út értékeit, eredményeit.”³⁶

³³ Szegő 2003: 291.

³⁴ Grósz Károly felszólalása az MSZMP KB 1981. március 26-i ülésén. MNL OL M-KS 288-4 178-179. ő. e.

³⁵ Grósz Károly felszólalása az MSZMP KB 1981. március 26-i ülésén. MNL OL M-KS 288-4 178-179. ő. e.

³⁶ Grósz Károly felszólalása az MSZMP KB 1981. március 26-i ülésén. MNL OL M-KS 288-4 178-179. ő. e.

A KB-ülés szünetében Kádár odalépett Grószhoz. „Na, hogy él lent?” – kérdezte. „Köszönöm, megvagyok” – jött a semleges válasz. Ekkor azonban az MSZMP első embere váratlan gondolattal rukkolt elő: „Hallottam a fölszólalását és sok érdekes dolgot mondott. Lemennék megnézni magukat.”³⁷

A megyei pártbizottságnak volt ideje felkészülni. 1981. június 30-án Mezőkövesen fogadta az első titkárt Grósz Károly. Július 1-jén Miskolcon zajlott a program legfontosabb része: pártbizottsági látogatás, megyei pártaktíva, gyárlátogatás. A pártvezetői delegációnak tagja volt Gyurkó László író is, aki éppen ekkoriban dolgozott a Kádár-életrajzán. Gyurkó az első titkár diósgyőri fogadtatását, az esemény hangulatát ekképpen – rendkívül elfogultan – írta le: „Az egyetlen eset, amikor nem tudtuk magunkat pontosan a menetrendhez tartani, a városlátogatás volt. Nem tudom, hány ember tolongott az utcákon a kétszáz ezres városban, olykor annyira összezsúfolódva, hogy alig lehetett utat törni közöttük, de legalább ötvenezer. Kádár nyugodtan megy a tömegben, néha elmosolyodik, üdvözlésre emeli a kezét. Körülötte tapsolnak, mosolyognak az emberek; sokan néhány szál virágot szorongatnak a kezükben, azzal integetnek. Kádár meg-megszólít valakit, beszél vele néhány mondatot [...] A civil ruhás kormányőrök, akik Kádárt kísérték, ugyanolyan nyugodtak voltak, mint ő. Akkor léptek csak közelebb, ha utat kellett nyitni a tömegben. Tudom, mi a tömeghisztéria. Azt is tudom, hogyan lehet mesterségesen szítani vagy megrendezni. Számtalan filmet, híradót láttam tébolyultan ünneplő tömegről. Hallottam az ütemes, szünni nem akaró tapsot, ahogy Rákosit éltették. Ilyet, mint ezekben a napokban, még nem láttam. Nem diadalmenet volt ez, nem tömeghisztéria, nem őrvjögés, nem vastaps, nem éljenzés. A korai kánikulában az emberek rövidnadrágban, fürdőruhában, meztelen felsőtesttel hömpölyögtek az utcákon. Amerre mentünk, kitódultak az erkélyekre, megtelek az ablakok. Nők kötényben, kezükben fakanállal integettek az utcán.”³⁸

A beszámoló kellőképpen színes ahhoz, hogy el tudjuk képzelni a miskolci utcákat a tömeggel, de túlságosan propagandisztikus, hogy a maga teljességében el is fogadhatjuk. Az eseményeken készült fotók segítségével azt azonban megállapíthatjuk, valóban nagy, szervezett, de mégis fesztelen tömeg köszöntötte Kádár Jánost Miskolcon.

Kádár ebben az időszakban már érdemben nem vállalkozott az országon belül többnapos látogatásokra. Ha utazott is vidékre, akkor egy nap alatt letudta. A miskolci út ezért is szűrhatott szemet a korabeli hazai „kremlinológusoknak”.

Az első nap késő este, a protokollvacsora után hosszabb négy szemközti beszélgetésre került sor Kádár és Grósz között. Az első titkár ismét meglepte a borsodi politikust: „Grósz elvtárs, hogyhogy nem hív fel magához a lakására?”³⁹ Grósz Károly sebtiben

³⁷ Jusst 1994: 31.

³⁸ Gyurkó 1982: 370–372.

³⁹ Szegő 2003: 291.

üzent haza a felségének, az étteremből pedig küldetett haza egy kis pogácsát, mert tudta, hogy Kádár azt szereti. „Hát erre nem számítottam! Azok után, hogy évek óta látványosan kerül, hogy gondolhattam ilyesmire?”⁴⁰ – emlékezett évekkel később Grósz.

Nyár lévén a Grósz-házaspárnál az unokák is ott voltak, így amikor a két politikus megérkezett a lakáshoz, az aludni készülő gyerekek is felpörögtek. Pogácsázás közben Kádár váltott néhány szót a feleséggel; az unokákkal is kezet fogott, „de élénkek vagytok”⁴¹ – mondta nekik. A körülbelül félórás családi intermezzo után Kádár és Grósz sétálni indultak a ház körül. „Unokáim pedig az ablakban kuncogtak, mert ez a következő felállásban történt: elől ment egy rendőr egyenruhában, géppisztollyal, rendőrkutyaival. Utána ment két biztosító civilben, géppisztollyal, őket követte Kádár János meg én. Végül megint jött két nyomozó géppisztollyal és még egy rendőr még egy kutyaival”⁴² – idézte fel utólag a különös élményt Grósz Károly.

Filmbel illő jelenet, de ami ennél lényegesebb: a sétálós beszélgetés elején Kádár lényegében megkövette Grósz: „Hát öregem, van még egy dolog, amire vissza akarok térni [...] ez az a beszélgetésünk, ami akkor volt, mielőtt lejött volna Borsodba, én azt hiszem, hogy magának sok kérdésben igaza volt”⁴³ – meaculpázott a maga módján Kádár János. Az első titkár az önkritikát és a témát ezzel le is zárta. Grósz minderre visszaemlékezve úgy vélte: Kádár rájöhetett, hogy az ő kritikái mögött „nem valami karriervágy” húzódik meg.

Éjszakába nyúlóan még hosszan beszélgettek országos politikai kérdésekről. Kádár ekkor vonta be először Grósz bizalmas személyi kérdések megvitatásába is. „Nagyon meglepett, hogy végigment az egész politikai bizottságon és minősítette a tagokat. Korábban soha nem volt szokása, hogy másokról beszéljen. Különösen az nem, hogy egy megyei titkárnak mondja el a gondjait” – nyilatkozta már 1994-ben Grósz.

A háromnapos borsodi első titkári út alapvető változást hozott Grósz Károly és Kádár János kapcsolatában. Grósz úgy érezte, ettől az időszaktól Kádár „érzelmei” irányta megváltoztak; megmaradtak politikai nézetkülönbségek közöttük, de az MSZMP első embere innentől kezdve már mindezt „másképp kezelte”.⁴⁴ Roger Gough, Kádár János életrajzírója a miskolci politikai túráról egyszerűen csak úgy írt, hogy Kádár meglátogatta „Grósz Borsod megyei kiskirályságát”.⁴⁵ (Mindazonáltal Tőkés Rudolf is a kiskirályság-metaforához közeli képet használ Grósz Károly borsodi első titkárságának illusztrálására; szerinte ez idő alatt „Grósz az ország második legnagyobb politikai

⁴⁰ Szegő 2003: 291.

⁴¹ Grósz Tamás-interjú, 2020.

⁴² Jusst 1994: 31.

⁴³ Bokor Péter életútinterjúja Grósz Károllyal, 1995; kézirat. 42.

⁴⁴ Róna Péter életútinterjúja Grósz Károllyal, 1995; videófelvétel. V. kazetta.

⁴⁵ Gough 2006: 451.

hűbértartó ura⁴⁶ volt.) Kárpáti Ferenc későbbi honvédelmi miniszter, 1981-ben a Magyar Honvédség politikai főcsoportfőnöke arról írt visszaemlékezésében, hogy Kádár borsodi látogatása és Grósz későbbi karrierje között közvetlen összefüggés van: „Kádár János egy alkalommal néhány napot töltött el Miskolcon és akkor gondolt arra, hogy talán ez az az ember, akit számításba vehet az utódlásra⁴⁷ – fejtegette a Kádár-korszak utolsó éveinek borsodi kötődésű honvédelmi minisztere.

Ami bizonyos, Kádár János Grósz iránti bizalma a borsodi út következtében megerősödött. A szélesebb pártvezetés szemében Grósz megítélését illetően az 1981. október 22-i központi bizottsági ülés hozott áttörést. A testület Magyarországnak a Nemzetközi Valutalapoz és a Világbankhoz való csatlakozásáról tárgyalt. Ezen az ülésen Grósz Károly olyan higgadt, érvelő jellegű felszólalást tett a csatlakozás mellett, amely Tétényi Pál visszaemlékezése szerint is „totális fordulatot⁴⁸ eredményezett Grósz imázsával kapcsolatban.

Grósz borsodi példák alapján beszélt: „Kint voltam Ózdon annál a hengerész-csoportnál, ahol leállítottuk a munkát. Azt kérdezték tőlem: mondja meg titkár elvtárs, megtettek maguk mindent azért, hogy nekünk legyen munkánk? Nem kívánom magunknak, de el tudom képzelni, hogy ezt a kérdést esetleg többen fogják nekünk feltenni. És akkor majd válaszolnunk kell, ha hagyományainkhoz hűek akarunk lenni, hogy megtettük-e vagy sem. És attól tartok, hogy akkor nem mondhatjuk azt válaszképpen, hogy azért nem tettük meg, mert esetleg barátaink ezt politikailag félreértik vagy félreértették.⁴⁹ Az utolsó mondat nyilvánvalóan arra utal, hogy a szovjetek roszszállása önmagában nem blokkolhatja a magyar döntéshozatalt. A borsodi első titkár egyértelműen amellet foglalt állást, hogy a csatlakozásról szóló döntéssel nem lehet tovább várni: „Tartok tőle, nem nagyon van időnk, és nem lesz időnk évtizedekig várni arra, hogy minden eszközt és lehetőséget, ami korrekt, tisztességes és elveinkkel nem ellentétes, felhasználjunk arra, hogy túljussunk a gondokon.”⁵⁰

Grósz Károly 1981-től az országos politika szereplőjévé vált. Mindehhez egyfajta illusztráció, hogy Kádár János 1981 nyári vizitje után valóságos politikusi látogatási hullám indult el. Grósz és Borsod vendége volt a nyolcvanas évek első felében többek között: Aczél György miniszterelnök-helyettes, Gáspár Sándor, a SZOT elnöke, Gyenes András, az MSZMP Központi Ellenőrző Bizottságának elnöke, Hetényi István pénzügyminiszter, Horváth István belügyminiszter, Kapolyi László ipari miniszter,

⁴⁶ Tökés 1998: 242.

⁴⁷ Kárpáti 2011: 157.

⁴⁸ Interjú dr. Tétényi Pál akadémikussal, 2003: 188.

⁴⁹ Grósz Károly felszólalása az MSZMP KB 1981. október 22-i ülésén. MNL OL M-KS 288-4/181-182. ő. e.

⁵⁰ Grósz Károly felszólalása az MSZMP KB 1981. október 22-i ülésén. MNL OL M-KS 288-4/181-182. ő. e.

Korom Mihály, az MSZMP KB-titkára, Köpeczi Béla művelődési miniszter, Lázár György miniszterelnök, Losonczy Pál, az Elnöki Tanács elnöke, Marjai József miniszterelnök-helyettes, Maróthy László, a Budapesti Pártbizottság első titkára, Németh Károly és Óvári Miklós, az MSZMP KB-titkárai, Pozsgay Imre, a Hazafias Népfront főtitkára, Sarlós István miniszterelnök-helyettes, Szűrös Mátyás, az MSZMP KB-titkára, Vánca Jenő mezőgazdasági miniszter és Várkonyi Péter külügyminiszter is.

Dudla József – aki 1982-től miskolci városi első titkár volt, vagyis Grósz közvetlen munkatársaként dolgozott a későbbi főtitkár borsodi pártvezetői időszakában – úgy emlékszik, Grósz Károly személyének is köszönhetően olyan tömegesen jártak az országos politikusok Miskolcra és Borsod-Abaúj-Zemplén megyébe, hogy úgy tűnhetett, „mintha itt lenne” az országos pártközpont. Dudla arról a népnyelvi fordulatról is említést tett, miszerint addig jártak a pártvezetők Borsodba Budapestről, míg Grószt csak el nem vitték Budapestre. Dudla József szerint Grósznak „jó érzéke volt, hogy felismerje a dolgoknak a lényegét”.⁵¹ Az egykori munkatárs azt is elmondta, Grósz Károly megyei első titkárként is népszerű előadó volt: „Ahova ő ment, nem voltak üres széksorok.”

Miskolci évein során, ez alatt a fél évtized alatt Grósz Károly kiemelkedő helyi társadalmi kapcsolatrendszerét épített ki. „Borsod-Abaúj-Zemplén megye első titkáráként a legkiválóbb ökomunista vezető tulajdonságaival ékeskedett: kemény diktátor, kiváló szociál demagóg, voluntarista, nagy munkabírású, mindent kézben tartó vezető”⁵² – ez már Törzsök Erika és Türei Sándor véleménye 1990-ből.

A szerzőpáros álláspontja a rendszerváltozás forró hónapjaiban fogalmazódott meg – ebből fakadóan némiképp sommás –, de a lényegét megfelelően adja vissza: Grósz borsodi időszakában a puhuló Kádár-korszak diktatúrájának lokális kiszolgálójaként határozott vezetői arcéllal rendelkezett, mélyen hitt a politikai akarat közélet- és társadalomformáló erejében, s megyeirányítói feladatait rendkívüli munkabírással végezte. Pártkörökben szerte az országban egyre többen tekintettek rá úgy, mint a jövő (egyik) emberére.

A fővárosi pártbizottság élén

Amikor 1984 decemberében Grószt kinevezték budapesti első titkárnak, már nem fiatal, 54 éves, de olyan közszereplőként tartják számon, mint aki ígéretes jövő előtt áll.

Grósz Károly így helyezte el az országos politika koordinátarendszerében Budapestre kerülésének tényét: „A magam ügyét úgy fogtam fel, hogy engem most felhoznak, hogy

⁵¹ MNL B.A.Z. Vármegyei Levéltára Miskolc [@mnlb.a.zmegyeileveltaramis4904] (2019): Köztünk élő emlékezők – Dudla József. *YouTube*, 2019. június 6. Online: www.youtube.com/watch?v=eKLLZ2cUypM

⁵² Törzsök–Türei 1990: 10.

gyűjtsék tapasztalatokat, kicsit be is mérnek, hogy mennyit romlottam vagy javultam a Borsod megyei tevékenységem alatt, és ez majd valahol beilleszkedik a mechanizmusba.”⁵³

„Kedves Karcsikánk! Most hogy felkerültél Pestre, ismét gratulálni szeretnék a magas tisztségedhez. Büszkék vagyunk Rád mi, mint miskolci nyomdászra. A további munkádhoz kívánunk nagyon sok sikert, erőt és jó egészséget”⁵⁴ – olvashatjuk Joli néni, a miskolci nyugdíjas saját kézzel írt levelében. Nem állíthatjuk, hogy Joli néni érzelmi hozzáállása reprezentálná a borsodi emberek többségének véleményét, de mint apró állampolgári gesztus említést érdemelhet. Figyelemre méltó Grósz válasza is; ő maga is kézzel írta a levelét, amelyben tisztelettel megköszönte a jókívánásokat, s kifejtette: „Remélem, nemsokára én is nyugdíjas lehetek. Egy kicsit elfáradtam.” Ezek a gondolatok – úgy is, ha akkoriban a nyugdíjkorhatár még csak 60 év volt – minimum meglepők egy, a karrierje legfontosabb éve előtt álló férfi szájából. Tény, nem sokkal később, az egyébként életútja során egészségi okok miatt a munkától alig távol lévő Grósz több mint egy hónapig betegszabadságra kényszerült; a Politikai Bizottság üléseire sem járt be ekkoriban.

Grósz Károly mellkasi panaszokkal jelentkezett Antalóczy Zoltán főorvosnál. A problémák mögött azonban nem koszorúér-betegség állt: a budapesti első titkárt epekővel műtötte meg Rózsa Imre professzor. A műtét sikerült, a politikus mellkasi fájdalmai soha többé nem jelentkeztek.⁵⁵

1986. tavaszi kórházi kezelése után teljesen rendbe jött, politikai mozgékonyasága a régi – ne feledjük, bő egy év múlva kormányfő lesz, két esztendő múlva főtitkár; az életéből viszont onnantól kezdve már nincs hátra egy évtized sem. Ebben az időszakban – Roger Gough történész szerint – azonban ilyen volt Grósz Károly: „A legtöbb PB-tagnál fiatalabb, ijesztően energikus férfi.”⁵⁶

Budapesti első titkári tevékenysége kezdetén Grósznak azonban komoly ellenszenvvel kellett szembenéznie a fővárosi értelmiség, de még a budapesti pártkáderek részéről is.⁵⁷ Paul Lendvai szerint Grósz „szívós és megfontolt” munkával teremtette meg Budapesten a „személyes autoritását”.⁵⁸ Tőkés Rudolf arról ír, hogy a „keményvonalas ideológus” hírében álló Grósz érkezése „nagy riadalmat”⁵⁹ keltett az értelmiség körében.

Grósz Károly értelmiségi megítélését megfélemlően illusztrálja Méray Tibornak a párizsi *Irodalmi Újság*ba írt glosszája, amelyben az író-újságíró középszerűnek minősítette az új budapesti erős embert. „Ennyi eredetiség láttán-hallatán az olvasó megnyugvással

⁵³ Bokor Péter 1995: 37.

⁵⁴ Farkas Jánosné és Grósz Károly levélváltása: BFL XXXV.1.a.9. 14. ő. e.

⁵⁵ Antalóczy 2001: 293.

⁵⁶ Gough 2006: 450.

⁵⁷ Kárpáti 2011: 157.

⁵⁸ Lendvai 1990: 122.

⁵⁹ Tőkés 1998: 250.

veszi tudomásul, hogy a Budapesti Pártbizottságnak nincs valami középszerű, pláne kisszerű első titkára. Az az ember, aki olyan újmódi kijelentéseket tesz, mint például »A legfontosabb az elképzelések következetes végrehajtása«, több fejjel kiemelkedik középszerű kádertársai közül⁶⁰ – rajzolt epés miniportrét Grószról Méray Tibor.

A kezdeti ellenszenvet Grósz Károlynak 1985 februárjában „sikerült” még tovább fokoznia. 1985. február 13-án mondta el híres-hírhedt beszédét, amelyben arra a szónoki kérdésre, hogy ki csinálta az ötvenes éveket,⁶¹ verbális keménységgel és meglehetősen érzéketlenséggel a következőképpen felelt: „Ne keressék őket! Itt vagyunk.”⁶² A határozott hangvételű megszólalás, amelyben Grósz a bűnös/erőszakos múltat is kvázi felvállalta, a párttagság egyes köreiből komoly szimpátiapontokat eredményezett számára.⁶³ Grósz e nyilatkozatával kezdte építeni országosan is az erőszakos vezető imázsát. Ezzel párhuzamosan azonban másokban a beszéd inkább félelmet keltett, s azt a képet erősítette, hogy ez a politikus – ha úgy hozza a sors – erőszakhoz folyamodhat.⁶⁴

Grósz utólag úgy vélte, „összemosták”,⁶⁵ amit mondott; nem az ötvenes évek bűneit akarta felvállalni, csak arra akart utalni, hogy volt egy, a társadalmi változások iránt fogékony ifjú generáció, amely akkoriban kezdte a pályáját. Lehet, hogy a pártfunkcionárius ezt akarta mondani, de a beszéd üzenete valóban nem ez volt, pontosabban senki nem ezt hallotta ki az erős mondatokból. (Nem ez az utolsó eset ugyanakkor, amikor az egyébként remekül kommunikáló politikus nem veszi figyelembe a sajtógépezetek hírértékalapú működését és a társadalmi kommunikáció parancsoló hatásmechanizmusát: mindig a lehangzatosabb panel hat – vagy éppen tarol – leginkább. Hasonló történik majd bő három év múlva a „fehérterroros” beszédnél is.)

Az MSZMP 1985. március 25–28-a között üléselő XIII. kongresszusán Grósz Károly elsőként szólalhatott fel;⁶⁶ megújulási folyamatokról és új utak kereséséről beszélt. A szónok először saját területe problémájáról tett említést. Budapest vezetőjeként nyilatkozott, önkritikus és kritikus megjegyzések váltják egymást – ezt a kommunikációs habitust már korábban is érzékelhettük vele kapcsolatban. Ekképpen sorolja a nehézségeket:

„Több mint 10 ezer olyan lakásigénylőt tartunk nyilván, aki a jelenlegi árak mellett minimális reménnyel vár önálló lakásra. [...] Erőfeszítéseink ellenére a fővárosban a bűnözés emelkedik. Nem sikerült kellő eredménnyel fellépni a csavargók, munkakerülő, az italozó életmódot folytató személyekkel szemben. [...] Nőtték a társadalmi

⁶⁰ Méray 2000: 202.

⁶¹ Minderről bővebben: Litván 2008: 257–266.

⁶² Grósz 1987: 34.

⁶³ Kárpáti 2011: 157.

⁶⁴ Farkas 1990: 13.

⁶⁵ Vitézy László életútinterjúja Grósz Károllyal, 1992: 77.

⁶⁶ Az MSZMP XIII. kongresszusának forgatókönyve. MNL OL M-KS 288-5/934. ő. e.

feszültségek. A lakosság politikai tűrőképessége csökkent, tapasztalható a jövőtől való félelem, bizonytalanság. E tényezők miatt a főváros lakosságának hangulata – megítélésünk szerint – ellentmondásos.”⁶⁷

Mindennél drámaibb volt, ahogyan a közelgő munkanélküliségről beszélt. Szavaiból kitetszik, hogy nem tekinti ördögtől való gondolatnak a munkanélküliséget – még a szocializmus viszonyai közepette sem. „Miért szenzáció a nyolcvanas években, ha egy üzemet felszámolnak, ha néhány száz, esetleg ezer embert más munkaterületre irányítanak?” – tette fel a kérdést a kongresszusi küldöttek százai előtt Grósz. Az elmondott szövegből egyértelmű, hogy az előadó tisztában van azzal, hogy a gazdasági szerkezet átalakítása már rövid távon meg fogja követelni azt, hogy felszámolják a kapukon belüli munkanélküliséget. „Vállalni kell az esetleges politikai konfliktusokat. [...] Természetesen tisztában vagyunk azzal, hogy ez a folyamat örökösen új ellentmondásokat fog létrehozni”⁶⁸ – mondta Grósz, aki arról is szólt, hogy az életképtelen cégeket fel kell számolni, és a mesterséges „egyenlősít” meg kell szüntetni. Úgy vélte, a határozott gazdasági vetületű intézkedések nélkül nincs gazdasági fellendülés, ami viszont azért szükséges, mert „a gazdasági élet fellendülése nélkül képtelenek vagyunk feloldani a szociális feszültséget”.⁶⁹

Említésre méltó még az a szövegrész az 1985-ös kongresszusi beszédből, amikor Grósz Károly némi szónoki csűrös-csavarással (másokra hivatkozva, kérdésbe ágyazva) ugyan, de kimondja ezt a bűvös félmondatot: lehetséges, hogy a felvett adósságokat „értelmetlen célokra fordítottuk”.⁷⁰

A kongresszusról tudósító Paul Lendvai úgy emlékszik, „az alig ismert Grósz kíméletlen nyíltságával és kritikus hangvételével felrázta a küldötteket”.⁷¹ Lendvaitól tudhatjuk, hogy a *Pravdat* a kongresszusról tudósító szovjet újságíró, aki rendkívül jól informált ember hírében állt, és csaknem tökéletesen beszélt magyarul, a sajtósokkal beszélgetve azt jelentette ki, hogy Grósz beszéde volt „messze a legjobb”.⁷²

A XIII. kongresszus Grósz Károlyt a Politikai Bizottság tagjává választotta. Az egykori miskolci agitátorkölyök a legfelső pártvezetés tagja lett. Grósz a Politikai Bizottságban 1985 és 1987 között tanult, gyakran hozzászólt, de nem fecsegett feleslegesen. A későbbi történések fejleményében azt állíthatjuk, Grósz számára a PB egyfajta kormányfői labor vagy tanműhely volt.

„Van egy anekdota Kádár Jánossal kapcsolatban, amikor valaki újdonsült PB-tag lett, akkor azt mondta neki Kádár: »Kedves elvtárs, akit eddig tegezett, ezután is

⁶⁷ Grósz 1985: 23.

⁶⁸ Grósz 1985: 25.

⁶⁹ Grósz 1985: 25.

⁷⁰ Grósz 1985: 26.

⁷¹ Lendvai 1990: 123.

⁷² Lendvai 1990: 124.

tegezze, de jól gondolja meg ezután, hogy kivel issza meg a pertut.« Grósz ettől sokkal közvetlenebb és közlékenyebb volt. Magánemberként teljesen másnak tűnt, mint egy szikár politikus. Anekdotázó, nagy kedvvel mesélő ember volt. Grósz Károly legnagyobb erénye és egyben hibája a túlzott közvetlenség lehetett. Mindenki Karcsija volt, s ez nem feltétlenül jó. Arról is tudni, hogy egyszer Kádár János és Grósz Károly egy rendezvény előtt az üres előadóteremben elment a pulpitus előtt, s Grósz azonnal megpöcögötte a mikrofont, hogy működik-e. Erre azt mondja neki Kádár: »Látja Grósz elvtárs, ez kettőnk között a különbség; maga nem tud úgy elmenni a mikrofon mellett, hogy ne foglalkoztassa a mikrofon, én el tudok mellette úgy menni, hogy ne érdekeljen.« Grószban mindig volt egyfajta közlési vágy és szándék. Mindig többet akart mondani ma, mint tegnap. Néha így beleszaladt olyan dolgokba is, amiket talán nem kellett volna túl gyorsan kimondani⁷³ – ad rövid jellemrajzot Grósz Károlyról későbbi közvetlen munkatársa, Kimmel Emil.

Grósz PB-taggá való megválasztása és 1987. nyári kormányfői kinevezése között voltak ugyan sajtónyilatkozatai, társadalmi szereplései, de összességében mégis inkább azt mondhatjuk, csendesen dolgozott, vagy más megközelítésben: visszahúzódón készült egy még Budapestnél is nagyobb feladatra. Tőkés Rudolf is úgy látja, ebben a két esztendőben „Grósz Károly került minden különösebb feltűnést a politikai életben”.⁷⁴

1985 márciusától feladatai kétirányúak. PB-tagként a legfelsőbb pártvezetői grémium kulisszái mögött országos kérdésekkel, budapesti első titkárként a főváros ügyeivel foglalkozott. Miskolccal ellentétben Budapesten nem terjedtek róla legendák – a fővárosban a pártfunkcionáriusok szürke „zubonyát” viselte.

Budapest első embereként gyakran kellett – egyedi jelleggel vagy átfogóbb módon – lakhatási témákkal bajlódnia. Ki kerüljön lakás birtokába? Ez volt az egyik legfontosabb kérdés a nyolcvanas évek második felében a fővárosban – Grósz budapesti első titkári iratainak jelentős része a különböző lakásigényléseket érinti. Az otthonhoz jutás kérdésénél a normatív szabályozásra törekvés és a mindent átszövő pártállami protekció világa keveredett egymással.⁷⁵ Grósz pártbizottsági első titkárként nem kívánt magán a lokális struktúrán változtatni, budapesti vezetői karaktere inkább egy szorgos ügyvivőre emlékeztet. Budapesti időszakában komolyabb helyi stratégiai reformelképzeléseinek nem találjuk nyomát.

Szintén lakásügyet érint, de egészen más a történet kontextusa: Grósz Károly hatalmi aktorként maga is segédkezett abban, hogy az akkor induló *Szomszédok* című kultikus televíziós sorozat stábjá kellő számú lakás birtokába juthasson. Horváth Ádám visszaemlékezéséből tudjuk, hogy a koncepció megfogalmazása után nem

⁷³ Kimmel Emil-interjú, 2023.

⁷⁴ Tőkés 1998: 251.

⁷⁵ Tájékoztató az 1985. évi lakásügyekről. BFL XXXV.1.a.9. 17. ő. e.

sokkal elment Grószhoz, akit még rádiós-televíziós pártbizottsági időszakából ismert: „elmondtam, hogy kéne segítség, hogy én megvehessek Gazdagréten, ami egy ideális hely, egy emeletet.”⁷⁶ A pártbizottsági első titkár „ámenje” is kellett hozzá, hogy egy még föl nem épült házban a forgatócsoport megszerezhesen egy egész emeletnyi lakást. Grósz nem támasztott akadályt, így egy aprócska megjegyzés erejéig a legismertebb szocialista filmsorozat történetébe is bekerülhetett a neve.

Prózaibb feladatot jelentett a főváros élelmiszer-ellátásának biztosítása. A budapesti első titkárnak e területen is felelősséget kellett viselnie. Ekkoriban még előfordult Budapesten átmeneti kenyérhiány.⁷⁷ Grósz a szakapparátus rendszeres beszámoltatásával, az áruellátás biztonságának a koordinálásával igyekezett ellátni ebbéli kötelezettségeit.⁷⁸ Szerepfelfogása az ilyen ügyeknél is a felelős bürokrataé.

A valósággal, a kibontakozó társadalmi válsággal a budapesti első titkár azonban nem csak a pártbizottsági üléseken vagy a különböző jelentések olvasása közben találkozott. Mellbevágó élmény lehetett az egykori nyomdászfiúnak, hogy életében talán először éppen a munkások fütyülték ki. Grósz Károly a Ganz gyárban tett látogatást, beszélt az éppen aktuális húsáremelésről is, amikor a kétkezi dolgozók egyszerűen kifütyülték, sőt trágár és vulgáris megjegyzésekkel illették. „Grósz tényleg kijött, ahol tényleg bejelentette a húsáremelést, és tényleg kifütyülték, ez akkor szokatlan volt, hogy kifütyülik. Hát a Grósz teljesen össze volt omolva”⁷⁹ – idézi fel a történetet (amit a későbbi változások előszelének is tarthatunk) Angyal Ádám, a Ganz egykori vezérigazgatója.

Más természetű atrocitás is érte a budapesti pártfőnököt ekkoriban. 1986 őszén Grósz Károly hosszabb rádiós portréinterjút adott Mester Ákosnak. Egy beremendi asszony durva hangvételű levélben írta meg kritikáját a befolyásos politikusnak: „A hallgatók milliói felháborodással fogadták szeptember 8-i rádiónyilatkozatát. Pökhendi módon helyeselte a Rákosi-féle kitelepítéseket [...]. Vajon ha nem prolicsaládból származott volna és magát is ártatlanul meghurcolják és kitelepítik, ugyanígy vélekedik? Szomorú, hogy a mai pártvezetés gyengesége miatt egy ilyen megcsontosodott sztálinista ilyen pozícióba kerülhet. Magát a beosztottjai nem hogy nem szeretik, hanem egyenesen utálják [...]. A fák azonban nem nőnek az égig, és ellenszenvet kiváltó magatartásával előbb-utóbb maga is megkapja jól megérdemelt jutalmát, és lesöprik a politikai porondról.”⁸⁰ Grósz Károly erre is válaszolt – kézzel leírt gondolatait vitték át gépirással a levélpapírra. Tőle kissé szokatlanul, szintén durván: „Amennyiben

⁷⁶ Interjú Horváth Ádámmal, 2003: 80.

⁷⁷ Nagy Richárd tanácselnök-helyettes tájékoztatója Grósz Károly számára a kenyérhiányról, 1986. január 8. BFL XXXV.1.a.9. 18. ő. e.

⁷⁸ A főváros áruellátásáról tanácskoztak a Budapesti Pártbizottságon. *Népszabadság*, 1986. május 13.

⁷⁹ Interjú Angyal Ádámmal, 2008: 24.

⁸⁰ Özv. Weiss Miksáné és Grósz Károly levélváltása. BFL XXXV.1.a.9. 20. ő. e.

az érintettekhez tartozik, álláspontját megértem. Mélységesen elszomorítana, ha Ön is osztaná véleményemet.”⁸¹ Különös módon reagált a beosztottjait érintő állampolgári vagdalkozásra is: „Munkatársaim szeretete az ő magánügyük.” S a legfurcsább az, ahogyan a vele szemben kifejezetten ellenséges levélíró utolsó soraira válaszol: „Kívánsága pedig legbensőbb vágyam elégíti ki. Hiszem, hogy én már megérdemeltem a pihenést.”⁸² Emlékezhetünk, az őt kedvelő Joli néninek is megvallotta korábban, hogy elfáradt. Nehéz értelmezni azonban, hogy a vele szemben ellenséges beremendi asszonynak miért kellett ilyen módon kitárulkoznia. Mivel nem először bukkan fel nála ez a fordulat, ezért nem zárhatjuk ki, hogy Grósz az „elfáradtam” panelt pusztán kommunikációs terelésre használta.

Az állampolgároktól érkező kellemetlen hangvételű „megkeresések” egy olyan edzett politikus számára, mint amilyen a budapesti első titkár Grósz Károly volt, nem lehettek meglepők. Meglepőbbnek számíthatott, ha egy hivatalos szervtől jött zordabb, „megfeddő” üzenet. „Ismételten felhívjuk szíves figyelmét, hogy munkáltatója 200 700 Ft összegű vállalati kölcsönt utalt át fiókunkhoz. Miután a hiteliratok benyújtására a mai napig nem került sor, kérjük szíves tájékoztatását, hogy a szóbanforgó összeget igénybe kívánja-e venni. Ellenkező esetben a vállalati kölcsönt visszautaljuk munkáltatója részére”⁸³ – olvasható az 1986. január 14-i OTP-levéiben. A takarékpénztári ügyintéző nyilvánvalóan nem tudott Grósz magas beosztásáról, ezért kaphatott az első titkár olyan stílusú felszólítást, mint a hétköznapi állampolgárok – feltéve, ha az átlagos polgár ekkora összegű kölcsönt kaphatott volna a munkáltatójától a nyolcvanas években.

Az állampárt a közép- és felsővezetői számára ajánlott fel komolyabb kedvezményes kölcsönt; Grósznak Budapest első embereként nem volt ideje, hogy az első megkeresésre külön válaszoljon az OTP-nek. Nem volt ugyanakkor szüksége a munkáltatói hitelre, ezért csak a második üzenetre reagált: „Nagyon köszönöm szíves értesítésüket. Elnézést kérek, hogy korábbi tájékoztatásukra nem válaszoltam, de én a munkaadómmal hivatalosan közöltem, hogy a kölcsönre nem tartok igényt. Ezért kérem, a kölcsön összegét szíveskedjenek munkáltatóm részére visszautalni.”⁸⁴

Grósz Károly borsodi pártvezetőként 20 500 forintot keresett, s amikor budapesti első titkár lett, fizetése közel 5000 forinttal emelkedett.⁸⁵ Ezzel párhuzamosan jogosulttá vált két sofőrre, két szolgálati kocsi, egy Mercedesre és egy szocialista gépjárműre; lakásáról az MSZMP ügykezelési osztálya gondoskodott. Azok közé

⁸¹ Özv. Weiss Miksáné és Grósz Károly levélváltása. BFL XXXV.1.a.9. 20. ő. e.

⁸² Özv. Weiss Miksáné és Grósz Károly levélváltása. BFL XXXV.1.a.9. 20. ő. e.

⁸³ Az Országos Takarékpénztár felszólítása Grósz Károly számára; 1986. január 14. BFL XXXV.1.a.9. 18. ő. e.

⁸⁴ Grósz Károly válasza az Országos Takarékpénztár felszólítására; 1986. január 22. BFL XXXV.1.a.9. 18. ő. e.

⁸⁵ Az MSZMP Titkárság 1984. december 11-i ülésének jegyzőkönyve. MNL OL M-KS 288-7/710. ő. e.

a kiemelt pártvezetők közé tartozott, akik kaptak K-telefont, vagyis része lett a zárt közigazgatási telefonrendszernek. Miután 1985 márciusában PB-tagga választották, fizetése 27 000 forintra nőtt.⁸⁶ (1985-ben a magyar átlagkereset 5961 forint volt.⁸⁷)

A befolyásos PB-tag

Grósz számára nyilvánvaló volt, hogy a nyolcvanas évtized második felében a legfontosabb közéleti kérdések mögött a súlyosbodó gazdasági válság tényei állnak. A Politikai Bizottságban leginkább a gazdasági vetületű napirendi pontokhoz szólt hozzá. Az 1986. szeptember 16-i PB-ülésen leszögezte: „az életszínvonal csökkenését nem tudjuk kiküldeni.”⁸⁸ Arról is beszélt, hogy olyan „keményebb intézkedésekre” van szükség, amelyekre rá kell hangolni a pártot magát és az egész közvéleményt. Elkerülhetetlennek tartotta a közkiadások „nagy terheinek” csökkentését. Arra szólította fel a PB tagjait, hogy komplexen gondolják át, a terheket mely társadalmi rétegekre rakják majd. Egy héttel később, szeptember 23-án értetlenül állt a tény előtt, hogy az egyre nyilvánvalóbb gazdasági nehézségek ellenére a „közhangulat túl nyugodt”.⁸⁹ Ezzel a PB-ben ülő társait is figyelmeztette, hogy a baj nagyobb annál, mint amit ők maguk sejtenek. Az 1986. november 18-i ülésen állapította meg: az 1987-es évre vonatkozóan lényegében nem lehet pontosan tervezni a „jelentős” költségvetési hiány és a „hitelfelvételi lehetőségek körüli bizonytalanság”⁹⁰ miatt.

„Ahogy most megyünk, ez csak zsákutca lehet”⁹¹ – ezt már 1987. március 24-én mondta a PB szűk nyilvánossága előtt. Arról is beszélt, hogy „nagy zavarodottság” van, és „olyan léptékű” gazdasági változásokról kell dönteniük, „mint ’68-ban”. Gondolatai alátámasztására Grósz azt is fontosnak tartotta közölni, hogy ő olyanoktól szerzi az információkat, akik a terepen vannak – „ezek nem ideológusok, akik filozófiai tor-nagykorlatokat végeznek”. Pessimistán említette, hogy egyelőre nem lát „kihordott” koncepciót a problémák kezelésére, pedig „idővesztéségből vagyunk”. A budapesti első titkár hozzászólásában rideg nyíltsággal beszélt arról, hogy a gazdasági életben tudatos forrásátcsoportosításokra van szükség a „termelés javára és a fogyasztás kárára”.

⁸⁶ Az MSZMP Titkárság 1985. április 1-i ülésének jegyzőkönyve. MNL OL M-KS 288-7/717. ő. e.

⁸⁷ Nominál- és reálbér, reáljövedelem Magyarországon (1956–1996). *Tények Könyve*, 1997.

⁸⁸ Az MSZMP Politikai Bizottsága 1986. szeptember 16-i ülésének jegyzőkönyve. MNL OL M-KS 288-5/978. ő. e. Az ülés hangfelvétele: M/214.

⁸⁹ Az MSZMP Politikai Bizottsága 1986. szeptember 23-i ülésének jegyzőkönyve. MNL OL M-KS 288-5/979. ő. e. Az ülés hangfelvétele: M/215.

⁹⁰ Az MSZMP Politikai Bizottsága 1986. szeptember 23-i ülésének jegyzőkönyve. MNL OL M-KS 288-5/983. ő. e. Az ülés hangfelvétele: M/219.

⁹¹ Az MSZMP Politikai Bizottsága 1987. március 24-i ülésének jegyzőkönyve. MNL OL M-KS 288-5/993. ő. e. Az ülés hangfelvétele: M/226.

Grósz Károly felvetései irritálták Kádárt; ezt abból is érzékelhetjük, hogy a főtitkár belekötött Grósz fogalomhasználatába, s kijavította: nem a fogyasztás kárára, hanem a „terhére”. A budapesti első titkár nem folytatott nyelvészeti vitát, elfogadta Kádár pontosítását, majd egyértelművé tette: a társadalommal „világosan” közölni szükséges, hogy a közeljövőben az életszínvonal csökkenésére kell számítani.

1987. április 17-én leszögezte, nagy politikai küzdelem várható, mert olyan a gazdasági helyzet, hogy a reformprogram számára szinte lehetetlen tömegtámogatást szerezni. „Ez nem egy könnyű feladat, és nagyon kemény politikai harc kell. Először is, nem fog a párt presztízscsökkenése nélkül végbemenni; nem fog személyi változások igénye nélkül végbemenni. S módszerként, ezt csak a legteljesebb őszinteség alapján lehet elérni, semmi mást nem látok mint eszközt, amelyik kezelhetővé teszi ezt a problémát”⁹² – fogalmazott kendőzetlenül a jövőbeli kormányfő. Kádár fejében ekkor már formálódott a gondolat, hogy Lázár György után Grósz Károly lesz a következő miniszterelnök. A meglévő információink alapján azt állíthatjuk: 1987 áprilisában a jelölt még nincs tisztában azzal, az említett személyi változások őt magát is érintik.

Kádár János május első felében vetette fel Grósznak, arra gondolt, legyen ő az új kormányfő.⁹³ A budapesti első titkár meglepődött, háritani próbált – arra hivatkozott, hogy nincs kormányzati és gazdaságirányítói tapasztalata. Kádár azonban döntött, s nyilvánvalóvá tette: azt szeretné, ha Grósz Károly lenne a miniszterelnök. Grósz 1987. június 25-én a kádári országgyűlés a minisztertanács elnökévé választotta.

A személyi döntést több hónapos mérlegelés, kulisszák mögötti pozíciókeresés előzte meg. „Hosszú töprengés után döntött Kádár János Grósz Károly miniszterelnöki kinevezése mellett”⁹⁴ – emlékezik Kárpáti Ferenc honvédelmi miniszter. Paul Lendvai szerint ez a döntés volt Kádár „utolsó dobása”.⁹⁵

Kádár személyi döntését a szovjet pártvezetés tudomásul vette, hiába próbált Aczél György Grósz kormányfői megbízatása ellen konspirálni Moszkvában.⁹⁶ Az újdonsült miniszterelnök nem rendelkezett nemzetközi kapcsolatrendszerrel, a politikus nem beszélt idegen nyelveket, oroszul sem tudott. Tény ugyanakkor, hogy Jegor Ligacsov, az SZKP KB-titkára, Gorbacsov helyettese már Grósz borsodi első titkársága alatt felfigyelt a magyar politikusra.⁹⁷ Szabó István, a Kádár-korszak tekintélyes mezőgazdasági szakembere, PB-tag úgy tudja: Vlagyimir Krjucskov, a KGB elnöke még a rádiós párttitkári időszakából ismerte Grósz Károlyt.⁹⁸ Krjucskov diplomataként négy éven

⁹² Az MSZMP Politikai Bizottsága 1987. április 17-i ülésének jegyzőkönyve. MNL OL M-KS 288-5/994. ö. e. Az ülés hangfelvétele: M/230.

⁹³ Róna Péter életútinterjúja Grósz Károllyal, 1995; videófelvétel. VI. kazetta.

⁹⁴ Kárpáti 2011: 118.

⁹⁵ Lendvai 1990: 125.

⁹⁶ Medgyesi 2020: 39.

⁹⁷ Tőkés 1998: 250.

⁹⁸ Romsics 2012: 173.

át dolgozott Magyarországon, s tárgyalóképes volt magyarul, így Grósszal akár közvetlenül is kommunikálhattak. Erre a lehetőségre Grósznak már miniszterelnökként, majd főtitkárként is óriási szüksége volt.

1987 nyarán Grósz Károly, a kádári szürke eminenciás az ország második embe-révé vált. Alig egy évvel később pedig az MSZMP főtitkárának választották; Grósz egy – történelmi értelemben – rendkívül rövid időre az ország legbefolyásosabb politikusa lett.

FORRÁSOK

Az 1956-os Intézet Alapítvány Digitális Oral History Archívuma (DOHA)

Interjú Angyal Ádámmal (2008). Készült: 2008. május 21. – július 10. Készítő: Voszka Éva.

Interjú Horváth Ádámmal (2003). Készült: 2003. február 27-én. Készítő: Lévai Júlia.

Interjú dr. Tétényi Pál akadémikussal (2003). Készült: 2003. Készítő: Markovits Ferenc.

Budapest Főváros Levéltára (BFL)

Az MSZMP Budapesti Bizottsága Archívuma, Grósz Károly első titkár iratai (XXXV.1.a.9).

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

Az MSZMP KB jegyzőkönyvei (M-KS 288-4).

Az MSZMP PB jegyzőkönyvei (M-KS 288-5).

Az MSZMP Titkárság jegyzőkönyvei (M-KS 288-7).

Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Vármegyei Levéltára (MNL BAZVL)

Az MSZMP Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bizottsága iratai (XXXV. 1.).

Politikatörténeti Intézet Alapítvány Levéltára

Bokor Péter életútinterjúja Grósz Károllyal, 1995; kézirat [967. f. 46]).

Grósz Károly-hagyaték – Grósz Tamás gyűjteménye

Róna Péter életútinterjúja Grósz Károllyal, 1995; videófelvétel (VHS-kazetták).

Hangfelvétel, 1980. szeptember 21.

Öt év a harmincötből. A Kossuth Rádió interjúja Grósz Károllyal, 1980. március 12.

A szerző által készített interjúk, háttérbeszélgetések, személyes közlések

Franka Tibor; telefonos interjú, 2020. május 26.

Grósz Tamás; Szeged, 2020. november 19.

Kimmel Emil; Budapest, 2023. április 15.

Siska András; telefonos interjú, 2023. május 25.

Szűcs Erika; telefonos interjú, 2020. november 25.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Antalóczy Zoltán (2001): „*És mégis – mégis fáradozni kell*”. *Egy orvos a XX. században*. Budapest.
- Bokor Péter (1995): Az utolsó főtitkár. *Mozgó Világ* (11.) 6. 29–47.
- Farkas Zoltán (1990): Mindenki tudta, hogy amit írunk, az igaz. *Mozgó Világ* (16.) 3. 5–20.
- Gaugh, Roger (2006): *Kádár János, a jó elvtárs?* Budapest.
- Grósz Károly (1985): A budapesti kommunisták véleménye. *Társadalmi Szemle* (40.) 4. 22–27.
- Grósz Károly (1987): *Szocializmus és korszerűség*. Budapest.
- Gyurkó László (1982): *Arcképvázlat történelmi háttérrel*. Budapest.
- Juszt László (1994): Körséta, géppisztollyal, rendőr kutyával. *168 óra* 1994. október 4. 30–32.
- Kanyó András (2016): *Egy kirúgott hírszerző emlékei*. Budapest.
- Kárpáti Ferenc (2011): *Puskalövés nélkül*. Budapest.
- László Ágnes (1980): Racionális gondolkodás – társadalmi méreteken. Beszélgetés Grósz Károllyal, a Borsod megyei pártbizottság első titkárával. *Magyar Nemzet* 1980. június 8. 7.
- László Ágnes (2009): *Erről még nem beszéltem senkinek. Kivételes sorosok, történetek 1989–2009*. Budapest.
- Lendvai, Paul (1990): *Magyarország kívülről, avagy a túlélés művészete*. Budapest.
- Litván György (2008): *Maradjunk a tényeknél. Történeti-politikai írások*. Budapest: 1956-os Intézet.
- Medgyesi Konstantin (2020): „Az orvos azt mondja, az a bajom, hogy én örökké az én felelősségemre gondolok” Kádár haragosan rémült tekintete és a bukás előszele. *Betekintő* 2. 35–54.
- Méray Tibor (2000): *A párizsi vártán. Írások a Szajna mellől*. II. kötet. Marosvásárhely.
- Révész Sándor (2003): „Én mindig más úton mentem.” Furmann Imrével beszélget Révész Sándor. *Beszélő* 2003. március. Online: <http://beszelo.c3.hu/cikkek/%E2%80%9Een-mindig-mas-uton-mentem%E2%80%9D>
- Romsics Ignác (szerk.) 2012: *Szabó István életútja Nádudvartól Nádudvarig*. Budapest. Számvetés félideben (Borsod megyei pártvezetők a kongresszus óta végzett munkáról) (1983). *Társadalmi Szemle* (38.) 2. 18–28.

- Szántó István (2020): Hogyan húzták fel a vasfüggönyt – minek jött Kádár János Miskolcra – Juszt László utolsó beszélgetése Grósz Károllyal. *Szantograf.hu* 2020. június 9. Online: <https://szantograf.hu/2020/06/09/hogyan-huztak-fel-a-vasfuggonyt-minek-jott-kadar-janos-miskolcra-juszt-laszlo-utolso-beszelgetese-grosz-karollyal/>
- Szász Imre (1984): *Ez elment vadászni...* Budapest.
- Szegő András (2003): „Ki ideköp, ki megsüvegel.” In: Szegő András: *Magánybeszélgetések*. Budapest. 281–299.
- Szendrei Lőrinc (1990): Grósz Károly a régi és az új MSZMP-ről. *Magyar Nemzet* 1990. március 3. 9.
- Tőkés L. Rudolf (1998): *A kialakult forradalom. Gazdasági reform, társadalmi átalakulás és politikai hatalomutódás 1957–1990*. Budapest.
- Törzsök Erika – Türei Sándor (1990): Rendszerváltás felé. Politikai és gazdasági helyzet Magyarországon 1988–1989. *Katolikus Szemle* (42.) 1. 3–19.
- Vitézy László életútinterjúja Grósz Károllyal (1992). Kézirat.⁹⁹

⁹⁹ A kéziratot Tőkés Rudolf és Révész Béla bocsátotta rendelkezésemre.